

Färgsättning — sifferexercis eller pigmentval?

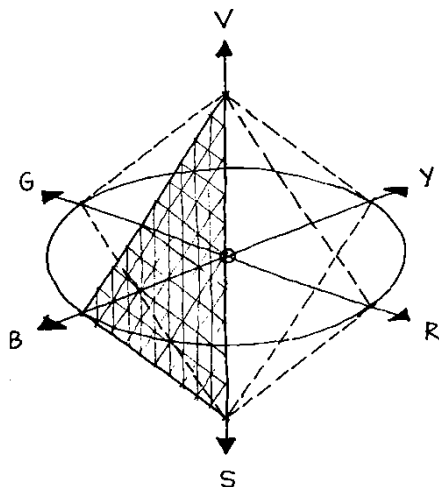
Peter von Knorring

Den husägare som träder in i en färghandel idag, på jakt efter en lämplig färg för sitt hus, är hjälplöst utlämnad till "kulörsystemens" till synes obegränsade möjligheter.

Arkitekten, som färgsätter sin nyritade byggnad, arbetar också med en obegränsad färgskala som förmedlas till målaren med hjälp av NCS-systemets sifferkoder.

Husägaren väljer oftast en färdigblandad kulör för att förenkla beslutet, men så gör aldrig arkitekten. Han är ju "färgkunnig". Liksom han som arkitekt, med hjälp av Hus-AMA, kan skriva målningsbeskrivningar utan att förstå vad som sker på bygget, kan han också färgsätta hus med NCS-koder utan att ha någon riktig kontroll över vad han faktiskt gör. Därmed inte menat att Hus-AMA och NCS inte borde finnas. De får bara inte ersätta verklig kunskap.

Före andra världskriget var en sådan okunnighet otänkbar. Varje arkitekt, liksom varje målare, visste att färgsätt-

Färgkroppen

ning var en fråga om att *välja pigment*. Även Målarvästarnas gamla färgatlas, som användes ända in i 1970-talet, var uppbyggd efter pigmentvalsprincipen. Idag har målarvästarna mot bättre vetande gett efter för teknokraternas

krav på obegränsade kulörsystem. NCS-systemet har ju blivit Svensk Standard, snart kanske Europastandard.

NCS och färgupplevelsen

Tryggve Johansson visste också bättre. Det var han som uppfann det "naturliga färgsystemet". Teorierna bakom systemet beskriver han ingående redan 1953 i *Hantverkets bok i Måleri*. Där redovisar han även systemets begränsningar och skisserar alternativa modeller.

I NCS har man byggt upp sin perfekta "färgkropp" genom att från Tryggve Johanssons färgtonsnitt extrapolera sig till maximalfärger som inte existerar i verkligheten. Dessutom har man skurit bort vissa färger som inte ryms inom systemet, men som faktiskt finns. Resultatet har blivit en perfekt dubbelkonisk färgkropp med ca 2 miljoner teoretiska kulörer, definierade genom sitt procentuella innehåll av vitt, svart och en färgton. Färgtonen i sin tur definieras genom läget på färgtonscirkeln, som en procentuell blandning mellan

två av grundfärgerna gult (Y), rött (R), blått (B) och grönt (G).

Systemet illustreras med en samling kulörprover från Färginstitutet, som med hjälp av försökspersoner vägs in i det teoretiska systemet. Här haltar den förment vetenskapliga objektiviteten på ett sympatiskt sätt. Det går nämligen inte så bra att mäta kulörer fysikaliskt. Det mänskliga ögats, och hjärnans, färgupplevelse är inte nödvändigtvis analog med sådana mätresultat.

I huvudsak beror kulörupplevelsen av en målad yta på kombinationen av underlag (material och struktur), bindemedel, pigment (och fyllnadsmedel) samt belysning. Även om två helt skilda kombinationer, exempelvis en oljemålad träfasad med traditionellt pigment

och ett tryckt NCS-prov på kartong, brutet av flera konstpigment, kan synas ha samma kulör i en viss belysning, är det inte säkert att de upplevs lika om belysningen ändras. Färgsätter man fasaden genom att välja NCS-färgprov under ritbordets lysrörslysa har man alltså ingen vidare kontroll över vilken kulör målaren faktiskt får fram när han blandar till sin färg. Det hjälper inte ens med ett s k dagsljusrör.

Att tillsätta vitt — ett naturligt sätt att blanda färg

Ett särskilt problem inbyggt i systemet är att kulörproverna inte bildar ett naturligt färgblandningssystem. Till exempel så har kulörserien 1020—2020—3020—4020 ett konstant "kulörinne-

håll" (20 %) men stegvis olika proportioner mellan svart- och vitnehåll. Ett naturligt sätt att blanda färg är ju snarare att utifrån en grundkulör, med en viss proportion mellan kulör och svart, stegvis tillsätta en större del vitt, som i kulörserien 3060—2040—1020. Att man i praktiken får en viss liten färgtonsförskjutning vid vitblandningar är en annan femma.

Dessa invändningar är dock fortfarande av teoretisk art. Lär man sig systemets uppbyggnad och kan hantera det på rätt sätt är det ändå till stor hjälp när det gäller att kodifiera kulörer i dokumentations- och beskrivningssammanhang. Här är nämligen systemets förenklade men logiska uppbyggnad en fördel.

Avsikten med färgstickorna är att visa hur traditionella oljefärgskulörer ser ut, som alternativ till handelns färdigblandade kulörer och brytsystem. Det finns sedan länge ett stort behov av förebilder för traditionell färgsättning, t ex i äldre stadsmiljöer.

Proven är handstrukna med linolfärg och visar några av de vanligaste traditionella pigmenten blandade med vitt i åtta kulörsteg. På varje färgsticka anges pigment och blandning, uttryckt i volymförhållandet kulört pigment/titanvitt.

Till kulörproverna har använts pigment som finns eller kan beställas hos färghandlare över hela landet. Dessa pigment kan inte efterliknas med brytfärgssystem, vars syntetiska pigmentblandningar har andra ljusbrytningsegenskaper och därmed kan ge oönskade färgstick i olika dagsljus, särskilt i akrylatbaserade färger.

Färgstickan

Foto: Olof Antell.

De pigment som användes i fasadoljefärger under 1700—1800-talen varierade i kulör beroende på hämtningsort och reningsgrad. Att efterlikna en originalkulör på en så gammal fasad går i allmänhet inte utan en viss brytning, som då endast bör ske genom inblandning av ett annat jord- eller oxidpigment. Osäkerheten i bedömningen av ett gammalt färgskikts förändringar gör dock att alltför förfinade brytningsförsök ofta blir diskutabla.

UTFORMNING:

Arkitekt SAR Peter von Knorring

PRODUKTION:

Målarmästare Kurt Fredriksson

PIGMENT:

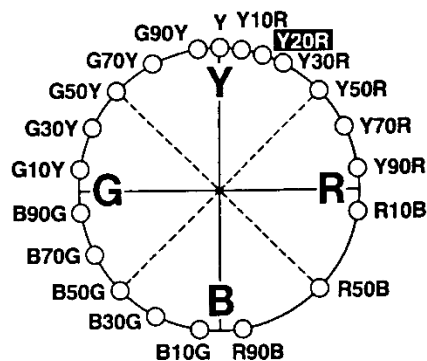
Held & Schyberg Färg & Kem AB

FÖRSÄLJNING:

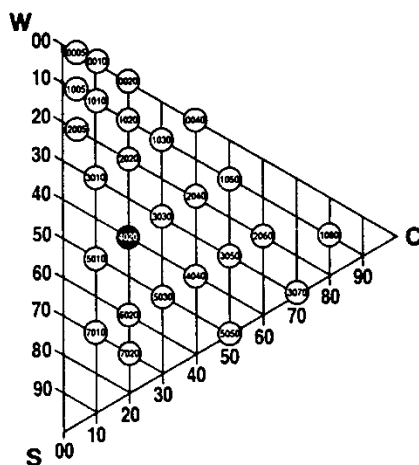
Svenska föreningen för byggnadsvård,
Box 5405, 114 84 Stockholm

PRIS:

Kr 300:— exkl moms.

Färgcirkeln och färgtriangeln enligt NCS-systemet.

Att välja ut fler pigment till samlingen blir genast knepigare. Skall man välja de historiskt sett vanligaste, eller de vackraste och idag konkurrenskraftigaste? Skall man även ta fram fler brytningar som gör det lättare att efterlikna äldre färger? Svaret är väl att man aldrig kan få nog av äkta färgprover, om man ser till behovet för olika ändamål: oljefärg, kalkfärg, slamfärg och limfärg, inomhus och utomhus. Och ändå kan inga färgprovsamlingar helt ersätta den egna erfarenheten av praktisk färgblandning.

Av dessa resonemang kan man till slut dra några slutsatser om hur man borde arbeta med färgsättning:

1. Välj alltid ut ett lämpligt pigment (helst jordfärgs- eller oxidpigment) för den tänkta kulören.
2. Använd NCS-färgprover (eller bara sifferkoden) i första hand som referens för att beskriva önskad färgstyrka (ljushet).
3. Föreskriv alltid provmålning på plats, med rätt material (eller flera alternativ).
4. Bestäm till slut kulören som ett blandningsrecept, direkt med målarer.
5. Spara eller dokumentera provblandningarna som en egen erfarenhetsbank. ■

När det gäller anknytningen till praktiskt måleri finns dock ytterligare några invändningar. I praktiken måste nämligen all färgsättning ske med pigment eller pigmentblandningar. Det gäller bara att ha kontroll över vilka pigment som används. Urvalet av lämpliga pigment för t ex fasadoljefärg är begränsat och de flesta färgtyper har av samma skäl ett begränsat antal kulörer redan hos färghandlaren.

Det är naturligtvis därför vettigare att använda färgprover som relateras till lämpliga, dvs beständiga pigment. Visserligen är det teoretiskt möjligt att bestämma hur färger med sådana pigment ligger i NCS-systemet, och därmed också att bygga upp ett urval färgprover för t ex traditionella fasadfärger. Men dessa prover blir aldrig helt sanna.

Färgstickan

Kulörprovsamlingen *Färgstickan*, som tagits fram i samarbete med målarmästare Kurt Fredriksson i Vidbo, är ett försök att visa hur några av de vanligaste traditionella pigmenten ser ut i linoljefärg och i olika steg av vitblandning. Färgstickan innefattar fem trästickor målade med var sitt pigment blandat med titanvitt i åtta kulörsteg: grön umbra, guldockra, engelskt rött, oxidsvart (som här ersätter kimrök) och kromoxidgrönt. De är i första hand avsedda som alternativ till handelsstandardkulörer, t ex för traditionell färgsättning i äldre miljöer. Just dessa fem är lättillgängliga pigment av traditionell typ, och kan användas antingen relativt rena som snickerifärg eller vitblandade som ljusa fasadfärger.